

RISTO RINNE

Suomalaisyliopistojen kohtalo?

2020-luvun taitteesta lähtien on suomalaisista yliopistoista kiirinyt ilmoille pelottavia viestejä: yliopistot ovat ajautuneet syviin taloudellisiin vaikeuksiin ja isojen leikkausten tielle. Samalla keskustelu yliopistojen rahoituksesta, rahoitusmallista, hallinnosta ja autonomiasta on jälleen roihahtanut. Suomi on jäänyt myös niin korkeakouluinvestoinneissa kuin tutkintomäärissä selkeästi jälkeen muista OECD-maista ja Euroopasta. Näkymä on ankean huolestuttava.

Helsingin yliopiston hallitus oli ensimmäinen, joka käynnisti jo vuoden 2017–2020 strategiassaan radikaalin muutosohjelman. Siinä tavoiteltiin 86 miljoonan euron säästöjä ja 1200 henkilötyövuoden vähennyksiä vuoteen 2020 mennessä. Päätökset synnyttivät voimakasta keskustelua ja runsaasti kritiikkiä, joista huolimatta suunnitelma runnottiin läpi. Tästä seurasi muun muassa useita hävittyjä oikeudenkäyntejä laittomista irtisanomisista sekä tutkijoiden ja professorien pakoa ulkomaille.

Muut ovat tulleet perässä. Vuonna 2018 Oulun yliopisto lakkautti 75 henkilötyövuotta. Tampereen säätiöyliopisto vähensi vuonna 2022 kaikkiaan 173 yliopiston työntekijää, joista irtisanottiin 134. Alun perin tarkoituksena oli lopettaa 215 työpaikkaa sekä ulkoistaa 48 työvuotta. Muutoinkin Suomen ensimmäisen ison säätiöyliopiston alkutaival on ollut vaihalloista, ja sen hallinnon päätöksenteko sekä avoimuuden puute on herättänyt polemiikkia.

Turun yliopisto päätti tämän vuoden helmikuussa korjata vuonna 2023 noin kahden miljoonan ja vuoteen 2028 mennessä noin 15 miljoonan euron rahoitusvajeensa. Brahea-keskus ja Villa Hortus lakkautettiin, Seilin tutkimus-

asema pantiin selvitystilaan, ja useita oppiaineita sekä niiden sisäänottoja heikennettiin. Venäjän kielen sivuaine lakkautettiin; ranskan ja saksan kielen opiskelijoiden sisäänottoa vähennettiin. Kaikkiaan yliopistolta vähennetään 70 tehtävää vuoteen 2030 mennessä.

Yliopistoresurssien supistaminen on kansainvälisesti verraten harvinainen ilmiö. Suomi on ainoa Euroopan maa, jossa korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus populaatiosta ei ole kasvanut vuosina 2008–2016 eikä sen jälkeenkään. Suomi on menettänyt asemansa korkeimmin koulutettuna maana Euroopassa ja OECD:ssa.

Yliopistojen rooli on historiallisesti linkittynyt vahvasti kansallisvaltioiden eheyden ja yhteisyyden vaalimiseen. Niiden tehtävänä on ollut suojella sekä edistää kansallisen kulttuurin ideaa ja hyvinvointia. Nytemmin yliopistot ovat kääntyneet pikemminkin ylikansallisten korporaatioiden palvelukseen, ja kansallisen kulttuurin tilalle ovat kohonneet ylikansalliset taloudelliset intressit. Kaupallinen tekno-byrokraattinen lumovoima ja viehäytys on voimistunut kovin nopeasti. Uhkana on, että uusi yliopistokulttuuri ruokkii enemminkin markkinavoimia ja niiden voittomarginaaleja kuin sivistystä ja älyllistä kriittistä ajattelua.

1990-luvulta lähtien suomalaisiakin yliopistoja on ryhdytty pitämään yhä tiukemmin kansallisen ja kansainvälisen kilpailukyvyyn keskenään kilpailevina vetojuhtina. Tämä liittyy kiinteästi uusiin käsityksiin tietotaloudesta ja tietoyhteiskunnasta, joissa koulutus ja sen tuottama tieto nähdään taloudellisen kasvun ensisijaisena moottorina. Yliopistojen merkitys tiedon ylimpänä tuottajana, välittäjänä, so-

veltajana, muokkaajana ja kritisoijana on kasvanut paitsi koulutus- ja tiedepoliittisessa keskustelussa myös laajemmin yhteiskuntaa koskevissa kannanotoissa.

Uuden politiikan myötä yliopistot on aivan uudessa mitassa vastuullistettu, millä on ollut läpäisevät vaikutuksensa yliopistojen ohjaukseen ja hallintakulttuuriin. Yliopistot on ajettu kohti hallinnollisia toimenpiteitä, joita luonnehtii vähäinen luottamus ja korkea kontrollin taso. Uusi hallinnan paradigma rakentuu vallankäytön ja tulosvastuun sekä alituisen arvioinnin indikaattorien ja kontrollijärjestelmien varaan.

Suomeen niin sanottu yritysmäinen hyöty-yliopisto rantautui 1980-luvun lopulta lähtien ja on selvästi vahvistunut 2000-luvulla. Välineellisestä hyödyn diskursseista on tullut puhtaasti dominoiva puhetapa suomalaisessa korkeakoulupolitiikassa, vaikka yliopistotyöntekijät ja tutkijat sitä meilläkin usein kritisoivat.

Kun yliopistot joutuvat etsimään rahoitusta yritysyhteistyöstä, ne menettävät itsenäisyytään, autonomiaansa ja intressittömyytensä. Resurssiriippuvuusteorian mukaan rahoitusta yliopistojen toimintaan tarjoavilla on myös valtaa niihin nähden. Rahoittaja määrää tahdin, koska maksaa viulut.

Suomessa kolmannen asteen koulutuksen opiskelijakohtaisten investointien kasvuvauhti kääntyi laskuun jo vuonna 2012. Olemmekin jääneet jälkeen OECD:n ja EU:n keskivauhdista vuosina 2000–2012. Tästä emme ole sen koomin toipuneet, vaan kasvuvauhti on lisännyt kasvuaan. Julkinen valta ei ole Suomessa ollut erityisen halukas investoimaan korkeakoulutukseen ja lisäämään näin menojaan, joskin tästä poikettiin Marinin hallituskaudella (2019–2022).

Suomen erityispiirteitä ovat yliopistojen rahoitusjärjestelmän vahva julkisuuslähtöisyys, tiukka indikaattoriperusteisuus sekä yliopisto-

jen autonomia. Suomen rahoitusmalli on poikkeuksellisen voimallisesti ehdollistettu juuri indikaattoreille. On eurooppalaisittain harvinaista, että yliopistoille ei osoiteta juuri lainkaan kiinteää rahoitusta, vaan koko julkinen rahoitus perustuu kilpailuun.

Aina uuden yliopistolain säätämisestä eli vuodesta 2010 lähtien yliopistojen hallitukseen on lisätty myös merkittävästi yliopistojen ulkopuolisia edustajia, mikä on merkinnyt vahvaa käännettä markkinavetoisuuden suuntaan. Samalla lakkautettiin laitosneuvostot ja keskitettiin vallankäyttöä sekä hallintaa yliopistojen rehtoraateille, dekaaneille ja keskushallintoon. Hallintotieteen professori Jari Stenvallin sanoin: ”Yliopistoissa mielletään, että keskijohdosta on tullut ylimmän johdon eli rehtoraatin käskyläisiä. Keskijohto kulkee selkä notkolla.”

Suomeen synnytettiin 2023 vaalien jälkeen oikeistolainen hallitus pääpuolueinaan Kansallinen Kokoomus ja Perussuomalaiset. Hallituksen tuoreessa ohjelmassa luvataan lisätä korkeakoulutusta ja nostaa Suomi kansakunnaksi, jossa joka toinen valmistuisi korkeakoulusta vuoteen 2030 mennessä ja kavuttaisiin takaisin korkeasti koulutettujen OECD-maiden joukkoon. Tähän on vaikea uskoa, sillä mihinkään tähdelliseen rakenteelliseen epäkohtaan tai viime vuosikymmenen aikana tehtyihin karkeisiin virheisiin ja väärinarviointeihin yliopistokontekstissa ei hallitusohjelmassa tunnuta puuttuttavan.

Luvassa ei näin ollen olisi parempaa aikaa yliopistoille eikä niiden rahoitukselle. Päinvastoin luvataan tehostaa toimintaa, purkaa päällekkäistä koulutusta, heikentää opiskelijatukia ja jatkaa leikkauspolitiikkaa myös yliopistoissa. Onko meillä yliopistojen suhteen varaa enää jatkaa vapaata luisua akateemisen maailman syrjäiseksi reunavaltioksi?